

A „fejlődés” csapdájában

Az Altern-csoporthoz köthető, legutóbbi számunk megjelenése óta történt események közül kiemelkedik Helen Alford OP és Michael Naughton magyarországi látogatása és előadása a Budapesti Corvinus Egyetemen (a Közgázon) 2005. május 10-én. A rendezvény sikeréhez több fontos, illetve a csoportéhoz hasonló gondolkodású magyarországi szervezet is hozzájárult, így például a Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástudományi Kara, a Domonkos Nővérek, a Környezettudatos Vállalatiirányítási Egyesület és a Tisztább Termelés Magyarországi Központja.

Alford és Naughton *A vállalatok társadalmi felelőssége* című előadásukban szembeállították a vállalat hagyományos, a profitot előtérbe helyező neoklasszikus szemléletét a közjó emberi szempontokra ügyelő modelljével. A pöre kapitalizmust – azaz a tőke dominanciáját – védelmezők szerint a nyereség utáni önző hajszá társadalmi célt szolgál (Adam Smith láthatatlan kézzel szóló elmélete alapján; lásd az *Economist* 2005. január 20-i számát is), holott, állítják az előadók – és a vállalatok társadalmi felelősségét hangoztatók – a piacok messze nem tökéletesek, a globális léptékben keletkező externáliák kezelésére egyetlen kormányzat sem képes, valamint maga Smith is erőteljesen bírálta a részvénytársaság intézményét. „*A felelősségtől és kockázatoktól való tökéletes mentesség – írja Smith – egy bizonyos összeghatáron felül sok embert arra ösztönöz, hogy kalandorkodjék a részvénytársaságokban, amit sosem kockáztatna meg egy korlátlan felelősségű vállalatnál.*” (Smith: *The Wealth of Nations*; V. könyv, 1. fejezet, III. rész – A témával kapcsolatban lásd még a *The Corporation* című, Magyarországon is bemutatott filmet.) Tehát még Smith szerint is csak akkor terem jó gyümölcsöt az önérdék, ha kicsiben, helyi szinten, helyi közösségben működik.

A kapitalizmus azért elégtelen struktúra, mert hiányzik belőle a morálitás, melyre építhetne. A morális alapelvek rendszerét *Menedzsment, ha számít a hit* című könyvükben írták le az előadók. E rendszer két központi fogalma a *közjó* és az *ember mint személy*. E két elem megjelenítése a modern üzleti életben új, sőt forradalmi tett, annak ellenére (vagy talán éppen amiatt), hogy a múltban hosszú időn át kipróbált, erős hagyományokon alapuló elvekre épülnek.

Első cikkünkben az embert előtérbe helyező elképzelést a fenntarthatóság fényében vizsgáljuk. Az elemzés konkrét témája a területhasználat és az építési tevékenység, ugyanakkor általános következtetések levonására is alkalmas. Kiindulópontja a véges eltartóképességű természeti környezetben

megvalósítandó fenntarthatóság, melynek során figyelembe lehet, sőt kell venni az emberi teljességet, illetve a társadalom integritását (a közjót).

A tanulmány bemutatja a fenntarthatóságot célzó megközelítésmódok két, egymástól markánsan elkülönülő vonulatát: a – mai, *gazdaságkori* helyzet tükrében radikálisnak tekinthető – ökológiai gazdaságtant, illetve az elsősorban piaci megoldásokban gondolkodó környezetgazdaságtant. E két felfogás általános eltérései jól kirajzolódnak a területhasználat és az építési tevékenység értékelésében is. A cikkben szó esik város és vidék kapcsolatáról, a gazdasági szféra egészséges arányának kérdéséről (a természeti környezeten és a társadalmon belül), a méretgazdaságosságról, a fenntarthatatlanságot mintegy kikényszerítő strukturális adottságokról, a szerves építészet törekvéseiről, valamint szubszidiaritás és önkormányzás elvének kapcsolatáról.

A témák közül egyet kiemelve megállapítható: a migráció, illetve a turizmus napjaink fejlettnek nevezett térségeiben egyre inkább menekülésként fogható föl; az emberek mintegy menekülnek a „civilizáció”, a „fejlődés” következményei elől. A folyamat során az utolsó élhető, *személyes formájú* helyeket is elfoglalják, letarolják és *áruformájúvá* alakítják, miáltal – a közjavak tragédiájához hasonlóan – alapvető értékek semmisülnek meg, többnyire visszafordíthatatlanul. A menekülés ugyanakkor arra is utal, hogy az emberekben igenis mélyen gyökerezik a romlatlanság, a nem-piaci iránti vágy, hiszen különben nem törekednének e helyekre látogatóba vagy végső letelepedőként. Erre az emberben mélyen rejlő beállítottságra kell alapozni, olyan stratégiával, amely a táj és az ember személyes formáját helyezi előtérbe. Az áruformájú, *homo oeconomicus*-lét nem az ember természetes és veleszületett sajátja, sokkal inkább következetes szocializációs nevelés (kondicionálás) következménye.

A következő tanulmány a környezeti fenntarthatóság egyik kényes kérdését, a népelemszaporulatot vizsgálja. Bryan G. Norton (PhD, Georgia Tech School of Public Policy) szakít azzal a széles körben osztott nézettel, mely szerint a környezeti problémákért és a fenntarthatatlanságért az első számú felelős a harmadik világ népelemszaporulata – hiszen ez maga is következmény. A népelemsnövekedés valódi oka a „fejlett” világ modern, növekedésorientált, versengő és gyökértelen (helytől független) gazdasági rendszerének gátlástalan terjeszkedése, amelynek következtében kiszorulnak, tönkremennek és elpusztulnak a tradicionális, közösségi szellemű, helyhez kötött rendszerek. Norton elemzése azért is figyelemre méltó, mert az emberi teljességet szem előtt tartó egyházak épp a népesedéssel kapcsolatos politika terén kerülnek különösen élesen szembe a zöld mozgalmak „felvilágosultabbjaival”.

Norton behatóan elemzi, milyen erkölcsi felelősség terheli a gazdag országok lakóit. A fejlett világ közvetetten – és olykor közvetlenül is – felelőssé tehető azért a „szegénység–népesedés–még nagyobb szegénység”

körforgásért, amely a demográfiai átmenet állapotában megrekedteket sújtja. A szegényebb társadalmak segítése a gazdagabbak erkölcsi kötelessége, mert az új – s alighanem fenntarthatatlan – gazdasági rendet ők erőltették rájuk. A segítségnyújtás módja azonban nem alapulhat ugyanazon a téves fölfogáson, amely a helyhez kötött és – rendszerint – fenntartható kultúrákat a „fejlődés” jegyében lerombolta, illetve ma is pusztítja.

Norton szerint a károk különösen jól láthatók, ha azt vizsgáljuk, hogyan lehetetlenültek el bizonyos hagyományos életformák, hogyan veszték el az idő próbáját kiálló, adott környezethez kötődő életstratégiák. Az emberek annak lehetőségétől fosztattak meg, hogy fenntartsák az őket megkülönböztető, kulturális önazonosságukat jelentő többgenerációs intézményeket, ezek sajátos és helyi környezetbe ágyazott történelmével együtt. Vegyük észre: mindezt közelünkben, például az erdélyi közösségekben ma is tanulmányozhatjuk, számunkra ez térben és időben sokkal közelebbi, mint az amerikai indián kultúra pusztulása – s nem kevésbé fájdalmas! Jóllehet a népességszaporulat a modernizáció következtében itt már lecsökkent, a rendszer összességében mégsem válik fenntarthatóbbá, a környezet terhelése e közösségekben egy főre vetítve és összességében is nő.

A könyvismertetések sorát dr. *Boda Zsolt Globális ökolitika* című könyve kezdi, *Ohnsorge-Szabó* László (közgazdász és filozófus) tollából. A könyv közelítésmódját jól jellemzi, hogy a Brundtland-jelentéssel karriert befutó „fenntartható fejlődés”-fogalmat nem tartja új – s még kevésbé forradalmi – ökolitikai fejleménynek, hanem az általános „zöldülési” folyamat neoliberalizmussal való megfertőződéseként tekinti rá.

Boda környezetpolitikai elemzése mindvégig globális szinten mozog, s e téren a legnagyobb reményeket a globális civil társadalom felbukkanásához és megerősödéséhez fűzi. E szféra nem kíván az állam és a gazdaság helyébe lépni, hanem új kulturális mintákat alkalmazva átformálja azokat, miközben maga is építkezik ezekből. A könyv globális nézőpontja ugyanakkor nem zárja ki, hogy a lokális szint is kellő hangsúlyt kapjon. A könyvből kiolvasható, nem sok értelmük van a globális problémák olyan „megoldásainak”, amelyek csak a válsághoz vezető globális tényezőkkel foglalkoznak, s nem reagálnak érzékenyen a nemzeti, regionális, települési és kulturális különbségekre.

Másodikként *Ohnsorge-Szabó* László *Ökológiai gazdaságtan és monetarizmus* című könyvét dr. *Pethő Bertalan* (egyetemi tanár, filozófus és pszichiáter, Kodolányi János Főiskola, Budapesti Intézet, Posztmodernológiai Kutatóközpont) mutatja be. *Ohnsorge-Szabó* e könyve az ökológiai gazdaságtan által hozott paradigmaváltást az újkori közgazdaságtan – a neoklasszikus főáram – legbefolyásosabb változataival szemesíti. Mindeközben a gazdaságtant nemcsak a régóta elhanyagolt és általában mellőzött létkérdés felvetésével értelmezi, hanem a „létezés” és a „lét” sürgetően időszerű felülvizsgálatát egyenesen módszertani alappá teszi. Mindez lehetet-

len volna a szó legjobb értelmében vett interdiszciplináris tudományosság alkalmazása nélkül, s e téren a könyv szintén „jól teljesít”.

Végül Tim Kasser (PhD, pszichológus, Knox College, Galesburg, Illinois) *Az anyagiasság súlyos ára* című könyvéről V. Komlósi Annamária (PhD, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Személyiség- és Egészségpszichológiai Tanszék) ír. (Az ismertető a Kasser-könyv magyar kiadásának szerkesztői utószava, amelyet lapszámunk szerkesztve közöl.) Az anyagi célok túlsúlyba kerültek, írja Kasser, s ez komoly problémát okoz egyénnek is, társadalomnak is, ugyanis „*amikor a külsődleges értékek kerülnek túlsúlyba, akkor a belülről fakadó emberi szükségletek, a bensőséges emberi kapcsolatok, a közösség iránti elköteleződés és a személyes fejlődés szükségletei elcsökevényesednek*”. A lelki problémákért és életvezetési hibákért persze nem annyira az anyagi értékek túlsúlya a felelős, mint inkább a belülről fakadó szükségletek elcsökevényesedése, illetve kielégíthetlensége. Tim Kasser 2005. november 30-án – az Altern-csoport meghívására – a Budapesti Corvinus Egyetem is vendégül látta. Az egyetemen tartott előadásában Kasser kitért a reklámok feltartóztathatatlan benyomulására életünk legintimebb szféráiba, a materializmus erősödésének pszichológiai, társadalmi és ökológiai következményeire, valamint az önkéntes egyszerűség Egyesült Államokban felbukkant mozgalmaira.

Úgy tűnik tehát, több szempontból is a „fejlődés” tévútján menetel a világ, önmagát jobb esetben zsákutcába, rosszabb esetben szakadék felé kormányozva. Szívvel kívánjuk, hogy a közelgő karácsony a maga tisztaságában mutasson föl mindnyájunk számára egy megbízható és időtálló megoldást kínáló utat, amelyen járva az emberi teljesség és boldogság mélyebb értelméhez juthatunk.

KOCSIS TAMÁS